



<http://dx.doi.org/10.16926/trs.2019.04.09>

Anna GAJDIS

<https://orcid.org/0000-0002-7096-883X>

Uniwersytet Wrocławski (Wrocław)

Topografie literackie Artura Beckera

Streszczenie: Artykuł ma na celu przybliżenie twórczości prozatorskiej i eseistycznej polsko-niemieckiego pisarza Artura Beckera. Wywodzący się z Warmii i Mazur Becker nieustannie powraca do krainy swojej młodości, która przez współczesnych literaturoznawców – w ślad za Blake’iem i Miłoszem – nazywana jest „Krainą Nod” lub ziemią wygnańców. Zarówno pisarz, jak i jego literaccy bohaterowie przypominają mitologicznego Odyseusza, który wiedziony tęsknotą za ojczyzną jednak do niej powraca. Becker jest emigrantem podobnie jak Mickiewicz i Miłosz, a swoją ojczyznę postrzega przez pryzmat zmian społeczno-politycznych dokonanych po roku 1989. Twórczość eseistyczna Beckera propaguje kulturę i literaturę polską. Becker przywołuje nie tylko znanych i cenionych poetów polskich, ale też zapoznaje czytelnika z twórczością literacką i dorobkiem translatorskim mniej znanych polskich autorów.

Słowa kluczowe: Artur Becker, Warmia i Mazury, literatura migracyjna, literatura polsko-niemiecka, transkultura.

Artur Becker (ur. 1968), poeta, powieściopisarz, eseista i publicysta, laureat niemieckiej nagrody literackiej Adelberta von Chamisso z 2009 roku, wywodzi się z krainy nazywanej przez współczesnych literaturoznawców „zaginioną Atlantydą Północy” albo „Krainą Nod”, czyli ziemią wypędzonych, leżącą na wschód od Edenu krainą wymarłych Prusów, Mazurów i Warmiaków, regionem, który stał się nowym obliczem *Ziemi Ulro* opisywanej przez Williama Blake’a (1757–1827) i Czesława Miłosza (1911–2004)¹. William Blake charakteryzował *Ziemię Ulro* jako krainę du-

¹ Por. K. Brakoniecki, *Ziemia Obiecana, Kraina Nod, Borussia? Obraz Warmii i Mazur w literaturze olsztyńskiej*, [w:] K. Brakoniecki, W. Lipscher (red.), *Borussia. Ziemia i ludzie. Antologia literacka*, Borussia Olsztyn 1999, s. 574.

chowych cierpień, które musiał znosić człowiek okaleczony². Józef Sadzik, autor przedmowy do *Ziemi Ulro*, dodawał też, że mieszkaniec tej krainy był człowiekiem wewnątrznie rozdartym i przekonany o swojej znikomości we wszechświecie. To przeświadczenie tak bardzo go raniło, że przypisywał człowiekowi największe znaczenie³. Podczas gdy Blake uznawał ówczesnych filozofów i naukowców i ich badania naukowe za winnych doprowadzenia ludzkości do upadku, mazurskie oblicze *Ziemi Ulro* zyskało nowy wymiar i odnosiło się zarówno do kresu istnienia prowincji wschodniopruskiej w 1945 roku i upadku jej państwowości, jak i do przełomu 1989 roku, który zainspirował Artura Beckera.

Becker otwarcie przyznaje się, że jego serce należy do Polski i wiedzie go najpierw do miejsca urodzenia – do Bartoszyca, miasteczka leżącego przy granicy polsko-rosyjskiej, a potem dalej, na Warmię i Mazury, a szczególnie nad magiczne jezioro Dadaj⁴. W tomie esejów *Kosmopolen. Auf der Suche nach einem europäischen Zuhause* (2016, pl. *Kosmopolska i Kosmopolacy. W poszukiwaniu europejskiego domu. Eseje*, 2019) autor nazwał trzy doświadczenia, które wpłynęły i ukształtowały jego rozwój emocjonalny i intelektualny. Pierwsze z nich to spotkanie z mazurską przyrodą, lasami i jeziorami, drugie to marksizm i socjalizm, a trzecie to katolicyzm⁵.

Artur Becker jest pisarzem, który żyje pomiędzy dwoma światami, dwoma językami i wśród wielu kultur. Po emigracji do Niemiec w 1985 roku, rezygnacji z marzenia o pozostaniu polskim poetą i podjęciu decyzji o tworzeniu w języku niemieckim Becker nie zapomniał o swojej ojczyźnie i uczynił Warmię i Mazury miejscem akcji wielu utworów. Już w jego debiutanckiej powieści *Der Dadajsee* (pl. *Jezioro Dadaj*, 1997) można zauważyć tematy i wątki, do których pisarz będzie nieustannie nawiązywał i je rozwijał. Pisarz często patrzy na region poprzez pryzmat postaci literackich powracających – najczęściej z powodów rodzinnych – do dawnych miejsc w swojej ojczyźnie. Bohaterowie jego utworów, jak np. Kuba Dernicki z powieści *Nóż w wodzie. Pieśń o topielcach* (2008), wracają na Mazury i odkrywają ten kraj na nowo. Na wieść o śmierci ojca Jurek Majer, bohater powieści *Der Dadajsee*, postanawia odwiedzić matkę. Społeczno-polityczna rzeczywistość końca lat dziewięćdziesiątych nie nastraja optymistycznie. Inflacja, bezrobocie, konieczność ratowania domowego budżetu za pomocą

² Cz. Miłosz, *Ziemia Ulro*, Znak, Kraków 1994, s. 48.

³ J. Sadzik, *Inne niebo, inna ziemia*, [w:] Cz. Miłosz, *Ziemia Ulro*, s. 17.

⁴ Por. wypowiedź pisarza: „Moje serce jest w Polsce, mój intelekt w Europie, a moje ciało należy do Gai, naszej wspólnej Matki Ziemi”. A. Becker, *Kosmopolen. Auf der Suche nach einem europäischen Zuhause. Essays*, Weissbooks, Frankfurt am Main 2016, s. 28.

⁵ A. Becker, *Kosmopolen*, s. 334.

kłusownictwa i brak możliwości awansu zawodowego czy społecznego – to tylko niektóre z licznych problemów dotyczących bohaterów. W debiutanckiej powieści z 1997 roku *Der Dadajsee* nie pojawiają się jeszcze wątki rozliczenia z polityczną przeszłością, gdyż te wyjdą dopiero spod pióra dojrzałego pisarza. Bohater powieści myśli raczej o rozliczeniu się z przeszłością własnej rodziny, czego wyrazem jest symboliczne obcięcie głowy ojca przez Jurka Majera i zatopienie jej w jeziorze Dadaj.

Prowincja mazurska w powieściach Beckera to małe miejsce na mapie, „szczęśliwe w swoim bezruchu”, zapełnione zamkniętymi w sobie, wycofanymi ludźmi. Młode pokolenie już dawno opuściło Mazury i wyruszyło w świat, a starzy ludzie pozostali na miejscu, ponieważ sami byli albo uciekinierami, albo wypędzonymi, którym przyszło żyć w czasie II wojny światowej i czasach stalinizmu⁶. Bohaterowie powieści Beckera odnajdują swoich krewnych, obracają się wśród zwykłych rybaków, rolników, mieszkańców małych miasteczek, mieszkają w typowych ośrodkach wypoczynkowych, pływają łódką po jeziorach, opalają się na pomostach, łowią ryby, a wieczory spędzają przy ognisku w gronie znajomych. Często doświadczają losów znajomych czy krewnych. Mazury nie są niestety idylliczną krainą „ciemnych lasów” i „kryształowych jezior” z kanonicznych tekstów o Prusach Wschodnich, ale krajem nieustannie podlegającym społecznym, politycznym i kulturowym przemianom. W mazurskim miasteczku Dolina Róż z powieści *Der Lippenstift meiner Mutter* (2010, *Pomadka mojej matki* [brak tłum. pl.]) autor przedstawił nie tylko przykłady różnorodnych postaci swoich powieści, ale też działania „wielkiej historii” w prowincjonalnym świecie. Wśród bohaterów tego utworu można znaleźć rzeźmieszków, szmuglerów, stalinistów i marksistów, alkoholików, przedsiębiorców, dyrektorów, poetów i filozofów, byłych żołnierzy Wehrmachtu, „prawdziwych Mazurów” czy ukraińskich Żydów. W warsztacie szewskim pana Lupickiego, wśród jego pracowników i znajomych, skupia się jak w źrenicy oka współżycie ludzi o różnych poglądach, różniej proveniencji i charakterach:

Były żołnierz Wehrmachtu, Polak o nazwisku Michał Kronek i zamaskowany chasyd, i ukraiński Żyd podający się za polskiego patriotę, zostali skazani, aby żyć razem: Dzień w dzień, od rana do wieczora w tym ciasnym, zakurzonym i zagraconym pomieszczeniu. Trzydzieści pięć metrów kwadratowych mierzyła ich prywatna Europa. Jednak ciągle mogli powiedzieć, co myśleli – i nikt nie posyłał ich za to za kratki⁷.

Najnowsza historia Polski tak intensywnie przewija się na kartach utworów Beckera, że – według Aliny Kuzborskiej – dwie jego powieści *Nóż*

⁶ A. Becker, *Vom Aufgang der Sonne bis zu ihrem Niedergang*, Weissbooks, Frankfurt am Main 2013, s. 148–149.

⁷ A. Becker, *Der Lippenstift meiner Mutter*, btb Verlag, München 2012, s. 56 (jeśli nie podano inaczej – przekład A.G.).

w wódzie i *Vom Aufgang der Sonne bis zu ihrem Niedergang* (2013, *Gdzie słońce wschodzi i kędy zapada* [brak tłum. pl.]) zasługują na miano „polskiej powieści przełomu” (der polnische Wenderoman), ponieważ pisarz zajmuje się w nich najważniejszymi wydarzeniami politycznymi i społecznymi lat 1989–1990⁸. W powieści *Vom Aufgang der Sonne bis zu ihrem Niedergang* przedstawia historię rodziny emigranta do Niemiec Arka Duszki, którego długa podróż pociągiem na Mazury staje się retrospektywą dotychczasowego życia i okazją do refleksji na temat wydarzeń lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Mieszkańcy małych Bartoszczyk mają swój udział w „wielkiej historii” lat osiemdziesiątych XX wieku, kiedy szwaczki miejscowej fabryki tekstyliów podejmują decyzję o strajku. Historia życia Arka Duszki jest doskonałym pretekstem do refleksji na temat wprowadzenia stanu wojennego w 1981 roku, reform gospodarczych Leszka Balcerowicza, rozmów w Magdalence prowadzonych w 1988 roku, postępowań lustracyjnych z początków lat dziewięćdziesiątych i licznych teorii spiskowych krążących po kraju. Zamyśłem autora było przedstawienie wpływu ówczesnych wydarzeń politycznych na los zwykłych ludzi i ich tragicznych konsekwencji⁹.

Wspomniana powyżej i wymyślona przez Kazimierza Brakonieckiego metafora „Krainy Nod”, określająca współczesną Warmię i Mazury, odnosi się do sytuacji historycznej regionu, do którego przez wiele stuleci – od czasów wymordowania plemion staropruskich – przybywało wielu kolonizatorów, osiedleńców, migrantów czy też wypędzonych. Ten proces nie skończył się w roku 1945. Po zakończeniu II wojny światowej na Warmię i Mazury przybyli ludzie z centralnej Polski i dawnych kresów Rzeczypospolitej. Władza socjalistyczna podejrzliwie traktowała każdą obcą tożsamość. Nieufność budzili Niemcy, Żydzi, Ukraińcy, protestanci i prawosławni. Według K. Brakonieckiego, Mazury stały się klasyczną ziemią niczyją¹⁰. Nawiązując do wyobrażenia *Ziemi Ulro* Miłosza i Blake’a, Becker przedstawia region, który wprawdzie podlega dynamicznym politycznym i społecznym przemianom, ale nieobce jest mu piętno ziemi wykorzenionej, zapomnianej, bezludnej, leżącej z dala od Edenu, a jej mieszkańcy noszą w sobie piętno duchowych cierpień. Kiedy Kuba Dernicki wraca na Mazury, nie opuszcza go przekonanie o powrocie do wielokulturowej Ziemi Ulro, z którą już nie chce się identyfikować:

⁸ M. Kardach, *Polska recepcja niemieckiej literatury autorstwa polskich pisarzy-emigrantów. Studium przypadku: Artur Becker oraz jego twórczość w latach 1997–2016*, [w:] M. Wolting, S. Wolting (red.), *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po 1989 roku*, Universitas, Kraków 2016, s. 290.

⁹ Ibidem, s. 291.

¹⁰ K. Brakoniecki, *Ziemia Obiecana*, s. 566.

Kuba wysadził Wojtka przy przetwórni w Najdymowie. Sam w Najdymowie nie chciał wysiąść, w tej wsi Wschodnioprusaków i luteranów, w której żyli niegdyś Ukraińcy i Żydzi. Jak wiodło im się dzisiaj, nie był w stanie ocenić. Mazurów praktycznie nie było, zaś okazałych rozmiarów Neue Synagoge w Olsztynie, repliką wiedeńskiej Tempelgasse, można było podziwiać już tylko na pożółkłych fotografiach. Ci z Warmiaków, którzy – jak jego ojciec – nigdy nie marzyli o lepszym życiu w Zachodnich Niemczech, nie byli już Niemcami, lecz mieszkańcami odrodzonego polskiego państwa na pogańskich terenach pruskich plemion Natangów i Bartów. A mimo to ich ojczyzną była biała Ziemia Niczyja z koszmarów Kuby. Zatoki, lasy i nabrzeża, miasteczka i zabite dechami wsie ludzi oplutych przez historię. Kuba nigdy nie chciał zostać jednym z oplutych¹¹.

Rok 1989 również i dla Mazur oznaczał historyczny, polityczny i kulturowy przełom. Pytanie o dalszy los tego regionu jest – jak sądzę – tożsame z pytaniem o możliwość zbudowania Nowej Jerozolimy. Becker pyta, czy z chaosu rzeczy, z historycznych zawirowań może powstać nowa jakość? Wydaje się, że na razie udziela nieco zwodniczej odpowiedzi. W noweli *Sieben Tage mit Lidia* (2014, *Siedem dni z Lidią* [brak tłum. pl.]) autor opisuje scenę, w której młody polski poeta zwiedza muzeum sztuki współczesnej Peggy Guggenheim Collection w Wenecji i zatrzymuje się przy obrazie Jacksona Pollocka *Alchemy* z 1947 roku. Pozorny chaos staje się dla oglądającego zrozumiały i przekonujący. Andrzej mówi:

Tu można zobaczyć wszystko to, co tworzy nas i świat. Tutaj jest Hiroshima, tutaj jest stryżek, na którym wisi chrześcijański Bóg – nie żyje; tutaj jest mazurski szpital, w którym się urodziłem, a tam miliony innych urodzin, śmierci i szczęśliwych chwil, obok okropnych momentów upadku. Pollock połączył i przedstawił w sposób zrozumiały dla każdego przyczynę i działanie. Nie moralizuje, ponieważ wie, że w prawdzie wszystko jest relatywne. Na tych obrazach dobro i zło żyją w kosmicznej harmonii. Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość łączą się i stają się widoczne: w każdym czasie, w każdej epoce¹².

Jak już zaznaczono, w twórczości Beckera Mazury nie wydają się być idylliczną krainą ciemnych lasów czy przejrzystych jezior portretowanych w tekstach Ericha Hannighofera (1908–1945) czy Ernsta Wiecherta (1887–1950). Jednak – moim zdaniem – Becker nawiązuje do twórczości swoich poprzedników, potrafi docenić urodę regionu, zaakcentować jego najważniejsze ikony krajobrazowe i zinterpretować krajobraz na nowo. Według Beckera natura pozostaje poza czasem, jest niezależna i niepojęta, nie potrzebuje żadnych świadectw historii, żywych ani umarłych. Fale nieustannie uderzają o brzegi jeziora, gdzieś poza czasem i historią¹³. Krajobraz

¹¹ A. Becker, *Nóz w wodzie. Pieśń o topielcach*, przeł. J. Demko, M. Żółtowska-Sikora, Borussia, Olsztyn 2013, s. 109.

¹² A. Becker, *Sieben Tage mit Lidia*, Weissbooks, Frankfurt am Main 2014, s. 130.

¹³ A. Becker, *Vom Aufgang der Sonne*, s. 327.

mazurski, którego niezmiennymi elementami pozostają rozległe, zielone lasy, piasek barwy miodu, jeziora, chrabąszcze, szpaki i tysiące mrówek, jest obecny zawsze i wszędzie¹⁴. Mazury, ponad czasem i historią, są bezpiecznym miejscem, w którym literaccy bohaterowie Beckera dokonują rozliczenia z własnym losem czy historią rodziny. Becker dobrze wie, że nie można napisać powieści o Mazurach, pomijając ich krajobraz, a zwodnicze piękno mazurskiej natury zalicza do elementów swojej duchowej ojczyzny¹⁵.

W swoim kolejnym odkryciu Mazury stają też mityczną przestrzenią, której konstrukcja zbliża się nieco do wschodniopruskiego realizmu magicznego. Przykładem tego może być powieść *Nóż w wodzie*, w której autor personifikuje naturę. W lesie mieszkają ludzkie sny, a jezioro Dadaj uczestniczy w wydarzeniach rozgrywających się w okolicy i nad jego brzegami. Dadaj jest ślepy na jedno oko i właśnie tym jednym zdrowym okiem rejestruje wydarzenia dziejące się w okolicy. Dadaj spostrzega ludzi jako osoby ułomne i bardzo zniekształcone, jego dno jest już wielkim cmentarzyskiem, a on sam próbuje pochłonąć kolejne ofiary¹⁶. Utonięcie Marty Szapiro w jeziorze w noc sylwestrową 1981 roku położyło się cieniem na całym życiu Kuby Dernickiego, ale rozrachunek z przeszłością odniesie się również do wszechobecnego jeziora Dadaj.

W tle najnowszej historii kraju i pytań o jego przyszłość pulsują wyraźne głosy i mity przeszłości. Tytuł powieści Beckera *Vom Aufgang der Sonne bis zu ihrem Niedergang* jest czytelnym nawiązaniem do poematu Czesława Miłosza (1911–2004) *Gdzie słońce wschodzi i kędy zapada* (1977). Nie chodzi w niej tylko i jedynie o pewien powtarzający się rytm przyrody i czasu, ale też o bieg historii i krok uczyniony za Mickiewiczem w stronę królestwa zmarłych. W wierszu *W metrze paryskim kartki rozcinałem...* (1953) pisze Miłosz do przyjaciela-poety:

A przecie ty niejednym ruchem pióra
To, co zdobyłem, najwdzięczniej powtarzasz,
Świat swój ze świata już danego stwarzasz,
Bo nikt z nas nie jest olbrzymi ptak-góra
I cień, co rzuca, nie jest jego cieniem.
Ty wiesz: poeta żyje powtórzeniem¹⁷.

Jak słusznie zauważa badacz twórczości Czesława Miłosza Marek Zaleski, kategorie czasu, rzeczywistości i poezji są dla tego twórcy nierozdziel-

¹⁴ Ibidem, s. 177.

¹⁵ Por. A. Becker, *Kosmopolen*, s. 335.

¹⁶ A. Becker, *Nóż w wodzie*, s. 39.

¹⁷ M. Zaleski, *Zamiast. O twórczości Czesława Miłosza*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2011, s. 190.

ne, a łączy je powtórzenie¹⁸. Artur Becker jest poetą, który również żyje powtórzeniem. We wspomnianej powyżej powieści sięga do Mickiewiczowskich *Dziadów*, a szczególnie do Wielkiej Improwizacji Konrada, w której romantyczny poeta mierzył się z Bogiem i upominał o prawa i racje Polaków walczących z carską władzą. Beckerowski bohater Artur Duszka był przesłuchiwany i osadzony w więzieniu za działalność na rzecz prasy podziemnej w latach osiemdziesiątych. Siedząc w więzieniu, Duszka nie odczuwa wielkiego strachu przed przesłuchiwaniami, ale zwraca się do rządzących z przestrogą przed nadużyciem władzy i rozumie tysiące zwykłych ludzi pracujących na rzecz systemu socjalistycznego. Przestrzega ówczesną władzę słowami z wiersza Miłosza *Który skrzywdziłeś* (1950), mówiąc:

Jeśli zabijecie poetę, uciemieniony kraj natychmiast narodzi nowego, jak pisze Miłosz na gdańskim pomniku dla padłych pszczół, które kazaliście zastrzelić w 1970 r. Bądźcie pewni: Zachód słońca już nie zostanie dla was zatrzymany. A my nie boimy się końca!¹⁹.

Geograficznie rzecz ujmując, Artur Becker porusza się głównie pomiędzy Verden an der Aller, obecnym miejscem zamieszkania, a Warmią, jego pierwszą ojczyzną. Nawet w wywiadzie udzielonym Axelowi Helbigowi, redaktorowi niemieckiego czasopisma literackiego „Ostragehege”, Becker wyznaje, że Polska i Niemcy pozostają dla niego jedną „zadomowioną” przestrzenią. Niemcom przypisuje obszar sypialni i pracowni, Polska kojarzy mu się z tym, co jest bliżej serca, czyli kuchnią²⁰. Emigrant Becker przyrównuje swój los do Mickiewicza i Miłosza i chce być postrzegany jako kontynuator tradycji emigracji wywiedziennej od obu poetów. Biograf Miłosza Aleksander Fiut zwraca uwagę, że po opuszczeniu Litwy wyobraźnia czasowo-przestrzenna Miłosza odnosiła się do miejsca, w którym pisarz aktualnie przebywał, i do przywoływanych z przeszłości obrazów Wilna i Litwy²¹. Lauda Miłosza zyskała nie tylko wymiar historyczno-geograficzny, ale także mityczny. W tomie *Ziemia Ulro* (1977) Czesław Miłosz podąża śladami swego przodka, poety i dyplomaty Oskara Władysława Miłosza (1877–1939), i opowiada o jego znajomości z literatem i doświadczonym tłumaczem Ibsena na język francuski Maurycym Prozorem (1849–1928). Miłosz cytuje list swojego krewnego do Prozora, w którym jest mowa o potrzebie emigrantów stworzenia sobie duchowej ojczyzny, ale też i tę-

¹⁸ Ibidem, s. 191.

¹⁹ A. Becker, *Vom Aufgang der Sonne*, s. 410. Chodzi tu oczywiście o gdański Pomnik Poległych Stoczniovców 1970.

²⁰ A. Becker, *Kosmopolen*, s. 432.

²¹ A. Fiut, *Moment wieczny. O poezji Czesława Miłosza*, Open, Warszawa 1993, s. 52.

sknocie za ojczyzną realną²². Wyobrażenie realnej ojczyzny, w której nigdy się nie było albo rzadko się ją odwiedzało, staje się impulsem do rozbudzenia zainteresowania dotychczas obcym miejscem i podjęcia dyplomatycznych działań (jak w przypadku O.W. Miłosza) na jego rzecz. Współczesny fenomen migracji czy mobilności, zwany przez Miłosza bezdomnością, był udziałem nielicznych i dopiero pod koniec XX wieku stał się zjawiskiem powszechnym²³. Miłosz pisze dalej:

Bezdomność w sensie plemiennym i geograficznym stawała się *correspondence* bezdomności duchowej nowoczesnego człowieka i poszukiwanie ojczyzny, Miejsca, zyskiwało podwójny aspekt. Że ojczyzna jest z tego zakresu co baśń i mit, powinniśmy wiedzieć jako czytelnicy *Pana Tadeusza* [...]²⁴.

Miłosz podkreśla nie tylko wymiar ojczyzny widzianej przez pryzmat baśni czy mitu, ale również odradzanie się tęsknot do małych ojczyzn²⁵.

Mobilność czy tęsknota za realną i duchową ojczyzną znajduje – podobny jak u Miłosza – wymiar w eseistyce Beckera. W eseju *Heimat, du süßes Wort...* (pl. *Ojczyzno, ty słodkie słowo...*) z tomu *Kosmopolen* autor przyznaje, że współczesna mobilność chroni przed utratą ojczyzny. Ale mimo elastyczności w przemieszczaniu się, byciu osiągalnym w każdym miejscu, oraz powszechnej pasji podróżowania współczesny człowiek potrzebuje jednak ojczyzny, do której zawsze będzie mógł wrócić. I tej ojczyzny należy bronić, ponieważ jej psychologiczna funkcja polega na nieustannym przypominaniu o micie powrotu do domu, o Itace i o wygnaniu z raj²⁶. Bohaterowie Beckerowskich powieści są niczym mitologiczny Odyseusz powracający do swojej Itaki. Już w pierwszym utworze autor zaznaczył motyw, który potem powtórzy jeszcze wielokrotnie. Powrót Ludwika, bohatera debiutanckiej powieści Beckera *Der Dadajsee* (pl. *Jeziro Dadaj*), z kętrzyńskiego więzienia do Sępopola niestety nie jest pełnym chwały powrotem wędrowca do Itaki. Drobny przestępca Ludwik nie uosabia emigranta powracającego z Niemiec do ojczyzny, ale człowieka wyruszającego z więzienia w pewnym mazurskim miasteczku do domu znajdującego się nieopodal. Dawno niewidziane brzegi jeziora Dadaj sprawiały wrażenie odległych i nierzezywistych. Ludwikowi zdawało się, że odwiedza miejsca, które kiedyś kochał i podziwiał, ale teraz wydawały mu się obce i nieprzychylne²⁷. Przy-

²² Cz. Miłosz, *Ziemia Ulro*, s. 86.

²³ Ibidem, s. 89.

²⁴ Ibidem, s. 89.

²⁵ Ibidem, s. 90.

²⁶ A. Becker, *Kosmopolen*, s. 332.

²⁷ Idem, *Der Dadajsee*, STINT Verlag, Bremen 1997, s. 82.

jazd Arka Duszki łączony jest z wierszem Konstandinosa Kawafisa (1863–1933) *Itaka*. Grecki poeta pisał:

Nie wolno ci nigdy zapomnieć o Itace,
dotarcie do niej bowiem jest twoim przeznaczeniem.
Ale bynajmniej nie spiesz się w podróży.
Lepiej, by podróż trwała wiele lat,
abyś stary już był, gdy dotrzesz do swej wyspy,
bogaty we wszystko, co zdobyłeś po drodze,
nie oczekując wcale, by Itaka dała ci bogactwa.

Itaka dała ci tę piękną podróż,
bez Itaki nie wyruszyłyś w drogę.
Niczego więcej już dać nie może.

I choćbyś ujrzał, że jedna bieda – nie oszukała cię Itaka.
Wróciwszy tak mądry, po tylu doświadczeniach,
zrozumiesz prawdziwie, co jest Itaka.

Nie samo przybycie do celu podróży jest ważne, ale raczej droga i sposób podróżowania, powtarza za Kawafisem Becker. Świadomość autora, że wybierając motyw powrotu do domu, wkracza na niebezpieczny teren, jest jasna. Wspomniana powyżej powieść *Der Dadajsee* musiała – poprzez pryzmat jednego z bohaterów – odnosić się do biografii pisarza, historii XX wieku czy losów ludzi związanych z regionem, a Becker miał świadomość konstruowania kompletnie nowego fikcyjnego kraju, który rozrastał się z książki na książkę²⁸.

Pisarz zagląda też do innych miejsc, do Krakowa czy Wenecji. Wydając tom wierszy *Dame mit dem Hermelin* (pl. *Dama z łasiczką*, 2000), przyznał, że oszołomiony urodą Krakowa, utracił w nim swoje poetyckie dziewictwo. Mogłoby się wydawać, że nowela Beckera *Sieben Tage mit Lidia* jest historią romansu młodego polskiego pisarza z córką jego przyjaciela. Jednak utwór ten można też odczytać inaczej. Moim zdaniem jest to historia pewnej powinności i roli pisarza, który rezygnuje z obietnicy bezpiecznego życia w Wenecji i spieszy do kraju, w którym generał Jaruzelski wprowadził właśnie stan wyjątkowy. Becker zadaje zawsze to samo pytanie: „Wo bin ich?” (Gdzie jestem?). Powieściowy bohater jest rozdarty pomiędzy przelotnym romansiem z Lidią a tęsknotą i troską o rodzinę pozostawioną na Mazurach. Becker wyraźnie kontrastuje zachwycającą od wieków Wenecję – z mostem Rialto, kościołami, przystankami dla vaporetto i nieskończoną grą światła – z odległą i ponurą Polską. Wiadomości z kraju są przerażające. Andrzej Olsztyński dowiaduje się o czołgach na ulicach, demonstracjach,

²⁸ Idem, *Kosmopolen*, s. 330.

internowaniach. Jeśli udaje mu się uzyskać połączenie telefoniczne z rodzinnym miastem, słyszy groźne ostrzeżenie „rozmowy kontrolowane”.

Uroda Wenecji, tego miejsca „nazbyt dobrze omówionego”, jak pisze Raffaele La Capria we wstępie do współczesnego szkicu o Wenecji²⁹, otumania i oszałamia. Andrzej Olsztyński mógłby tam zostać, ale ostatecznie skłania się ku myśli, że jest potrzebny w kraju. Świadectwo poety czynione w ciężkich czasach staje się ważniejsze niż komfortowe życie emigranta na Zachodzie. Dostatnie życie w mieście poezji i sztuki może okazać się jedynie złudzeniem. Rola poety polega na dawaniu świadectwa, spisywaniu wydarzeń, zatrzymaniu ich w literaturze. Temu przekonaniu towarzyszy nieracjonalny motyw wędrujących luster. Pozorny spokój domu zakłócały ciężkie lustra, które znajdowano w różnych miejscach domu i nikt z domowników nie przyznawał się do ich przeniesienia. Wędrujące lustra symbolizowały momenty przełomowe w życiu bohaterów. Elsa Masseida-Ossowiecki wspomina dni przed nocą kryształową i wyjazdem w marcu 1968 roku ciotki Lucyny z Warszawy do Szwecji.

Z tomu esejów *Kosmopolen* jasno wynika, że autor jest wnikliwym i krytycznym obserwatorem współczesnej sytuacji politycznej w Europie, ale też promotorem polskiej kultury i literatury. Literatura powszechna i polska stają się duchową ojczyzną autora. Nazywa on swoje lektury, inspiracje i ścieżki poznania. Wśród czytanych lektur wymienia rosyjskich filozofów (przede wszystkim Fiodora Dostojewskiego i Nikołaja Bierdjajewa), ale też T.S. Eliota (1888–1965), Arthura Rimbauda (1854–1891) i Güntera Grassa (1927–2015). Z lektury jego powieści wiemy, że autor często sięga po teksty chrześcijańskich gnostyków.

Tytuł tomu esejów *Kosmopolen* nawiązuje do idei polskiego emigranta Andrzeja Bobkowskiego. Bobkowski rozumiał pod nazwą „Kosmopolska” otwartych Polaków-Europejczyków, którzy potrafią odnaleźć nową tożsamość za granicą, nie odrzucając swojej ojczyzny ani dawnej tożsamości. Beckerowi bliska wydaje się też koncepcja Europy Wschodniej reprezentowana przez Jerzego Giedroycia (1906–2000) i Stanisława Vincenza (1888–1971). W eseju *Im Garten der modernen polnischen Literatur* (*W ogrodzie nowoczesnej polskiej literatury* [brak tłum. pl.]) cytowanego tomu pisarz przybliży niemieckiemu czytelnikowi krótką historię literatury polskiej. Na początku przywołuje najstarszą generację polskich poetów, do której należą Czesław Miłosz, Tadeusz Różewicz (1921–2014) i Zbigniew Herbert (1924–1998). Wiele uwagi autor poświęca Czesławowi Miłoszowi, którego dzieło traktuje jak pewnego rodzaju rozliczenie z totalitarnymi

²⁹ R. La Capria, *Minimalna Wenecja*, [w:] P. Matvejevič, *Inna Wenecja*, Pogranicze, Sejny 2005, s. 5.

ideologiami XX wieku i narzędzie w walce przeciwko śmierci i zapomnieniu. Pisarz wskazuje utwory Andrzeja Stasiuka (ur. 1960), Olgi Tokarczuk (ur. 1962), Wojciecha Kuczoka (ur. 1972) i Doroty Masłowskiej (ur. 1983), a następnie wyznaje, że: „Parada nowych nazwisk znad Wisły nie ma końca”³⁰ i poleca jeszcze lekturę poezji Tomasza Różyckiego (ur. 1970) i Eugeniusza Tkaczyszyna-Dyckiego (ur. 1962). W innym miejscu tego tomu nie zapomina o swoich dwóch przyjaciółach-pisarzach: Krzysztofie Niewrzędzie (ur. 1964) i Dariuszu Muszerze (ur. 1959), którego powieść *Gottes Homepage* (2007) poddaje gruntownej analizie literackiej i przedstawia jego dorobek translatorski.

Niezależnie od ogromu literackich doświadczeń, impulsów i spostrzeżeń pisarza również i w tomie esejów można znaleźć liczne fragmenty autobiograficzne, w których na pierwszy plan wysuwa się tak czy inaczej „Mutterschiff Warmia”. Ta akwaticzna figura ojczyzny zaczerpnięta jest z tomu esejów *Kosmopolen* symbolizująca pradawny kraj Bartów, Natanaków, Mazurów, Wschodnioprusaków i osiedlających się tam po wojnie Polaków. To nie tylko opuszczona kraina dzieciństwa i wczesnej młodości, ale też uniwersum oferujące bezpieczeństwo i schronienie, prywatna galaktyka autora³¹. Warmia i Mazury pozostają regionem, do których – podkreślamy to jeszcze raz – pisarz nieustannie powraca, aby pokazać konsekwencje przemian politycznych w zapomnianym miejscu i aby go literacko odkrywać na nowo.

Bibliografia

Becker A., *Der Dadajsee*, STINT Verlag, Bremen 1997.

Becker A., *Kosmopolen. Auf der Suche nach einem europäischen Zuhause. Essays*, Weissbooks, Frankfurt am Main 2016.

Becker A., *Der Lippenstift meiner Mutter*, btb Verlag, München 2012.

Becker A., *Nóż w wódzie. Pieśń o topielcach*, przeł. J. Demko, M. Żółtowska-Sikora, Borussia, Olsztyn 2013.

Becker A., *Sieben Tage mit Lidia*, Weissbooks, Frankfurt am Main 2014.

Becker A., *Vom Aufgang der Sonne bis zu ihrem Niedergang*, Weissbooks, Frankfurt am Main 2013.

Brakoniecki K., *Ziemia Obiecana, Kraina Nod, Borussia? Obraz Warmii i Mazur w literaturze olsztyńskiej*, [w:] K. Brakoniecki, W. Lipscher (red.),

³⁰ A. Becker, *Kosmopolen*, s. 213.

³¹ Por. ibidem, s. 270.

Borussia. Ziemia i ludzie. Antologia literacka, Borussia, Olsztyn 1999, s. 563–580.

Fiut A., *Moment wieczny. O poezji Czesława Miłosza*, Open, Warszawa 1993.

Kardach M., *Polska recepcja niemieckiej literatury autorstwa polskich pisarzy-emigrantów. Studium przypadku: Artur Becker oraz jego twórczość w latach 1997–2016*, [w:] M. Wolting, S. Wolting (red.), *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po 1989 roku*, Universitas, Kraków 2016, s. 273–296.

La Capria R., *Minimalna Wenecja*, [w:] Predrag Matvejevič, *Inna Wenecja*, Pogranicze, Sejny 2005, s. 5–8.

Miłosz Cz., *Ziemia Ulro*, Znak, Kraków 1994.

Sadzik J., *Inne niebo, inna ziemia*, [w:] Cz. Miłosz, *Ziemia Ulro*, Znak, Kraków 1994, s. 7–19.

Zaleski M., *Zamiast. O twórczości Czesława Miłosza*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2011.

Artur Beckers Topographien

Zusammenfassung

Der Beitrag hat zum Ziel, dem Leser die Topographie im Prosawerk und in den Essays des deutsch-polnischen Schriftstellers Artur Becker näherzubringen. Der aus der Region Ermland und Masuren stammende Autor kehrt in seinen Texten zu seiner Heimat zurück, die von zeitgenössischen Literaturwissenschaftlern nach William Blake und Czesław Miłosz *Das Land Nod* oder *Niemandsland* genannt wurde. Sowohl der Schriftsteller als auch seine literarischen Gestalten ähneln dem mythologischen Odysseus, der von der Sehnsucht getrieben in seine Heimat zurückkommt. So wie Adam Mickiewicz und Czesław Miłosz bleibt Artur Becker Migrant. Seine Heimat nimmt er durch das Prisma der sozialen und politischen Wende von 1989 wahr. In seinem essayistischen Schaffen wird dem deutschen Leser polnische Literatur und Kultur vermittelt. Becker bringt nicht nur namhafte polnische Dichter ins Gedächtnis, sondern er macht auch den Leser mit dem literarischen und translatorischen Schaffen von weniger bekannten polnischen Autoren vertraut.

Schlüsselwörter: Artur Becker, Ermland und Masuren, Migrantenliteratur, polnisch-deutsche Literatur, Transkultur.

Topographies of the Works of Artur Becker

Summary

The article aims to present the topographies in the prose and essays of the Polish-German writer Artur Becker. Becker comes from Warmia and Masuria, and constantly returns to the land of his youth, which by modern literary scholars, following William Blake and Czesław Miłosz, is called 'The Land of Nod' or no-man's-land. Both the writer and his literary heroes resemble the mythological Odysseus, who returns to his homeland driven by longing. Artur Becker is an emigrant like Adam Mickiewicz and Czesław Miłosz, and he perceives his homeland through the prism of socio-political changes after 1989. Becker's essay writing promotes Polish culture and literature. Becker refers not only to well-known and respected Polish poets, but also acquaints the reader with the literary and translation output of less-known Polish authors.

Keywords: Artur Becker, Warmia-Masuria, migration literature, Polish-German literature, transculture.